

האיור מראה את תהליכי מטרה-הרחבה-צמצום בזה אחר זה. תהליכים אלה תורגלו בנפרד בפרקים הקודמים והגיע הזמן לתבר ביניהם.

הצעד הראשון הוא לקבוע את המטרה; הצעד הבא הוא להרחיב ולומר הרבה ככל האפשר על המטרה; הצעד השלישי הוא לצמצם את מה שנאמר לכדי סיכום או מסקנה.

התחילו בקביעת מטרה מוגדרת וסיימו באמירת משהו מוגדר על כך.
מטרת ההרחבה על המטרה היא לחשוב עליה וכך להגיע (בשלב הצמצום) למסקנה מועילה.
ניתן להשתמש בשלושת הצעדים לכל חשיבה בכל חלק של החשיבה: התחילו, חישבו, סכמו.

דוגמה

1. יש ארצות עשירות ויש ארצות עניות מאוד. יהיה זה אך צודק אם הארצות העשירות יעניקו עזרה רבה ככל האפשר לארצות העניות.

מטרה: המילה "עזרה", הרעיון של "עזרה", היא המטרה הספציפית שבחרנו מתוך כל האמירה הנ"ל.

הרחבה: העזרה יכולה להינתן בצורת כסף, מזון, תרופות או ייעוץ. מהו סוג העזרה היעיל ביותר לארץ המקבלת אותה? מי צריך להחליט איזו עזרה נחוצה? ייתכן שבמקום לתת מזון שפשוט נאכל, עדיף לתת עזרה שתאפשר לאנשים לגדל לעצמם יותר מזון בעתיד?

צמצום: חשוב להבין שיש צורות מסוימות של עזרה שמועילות הרבה יותר מאחרות.

שימוש בתהליך מרץ

1. התהליך הכולל מטרה-הרחבה-צמצום נקרא בקיצור **מרץ**; כך יהיה קל יותר לזכור אותו ולהתייחס אליו.
2. בכל שלב של תהליך **מרץ** חייב להיות ברור לחלוטין מה מבצעים עכשיו — האם אתם מאתרים מטרה ספציפית, מרחיבים לגביה או מגיעים לידי מסקנה.

מרץ

היעד של שיעור זה הוא לאחד את שלושת הצעדים או ההליכים שתרגלנו בנפרד בכל אחד מהשיעורים הקודמים. כאשר שלושת התהליכים של מטרה, הרחבה, צמצום מבודדים ומתורגלים בנפרד לצורך הפניית תשומת-הלב, קיימת סכנה שלא יראו אותם כחלק מהליך שלם ועקבי של מטרה-הרחבה-צמצום. על-מנת להדגיש את האופי הלכיד (הקוהרנטי) של ההליך כולו משתמשים בעזר זכירה.

הציור או הסמלים המופיעים במדריך לתלמיד מראים את שלושת הצעדים של הליך המרץ. לאחר הסמל של מטרה בא הסמל של הרחבה, ולבסוף סמל הצמצום אשר מכנס את החשיבה לכלל תוצאה מוגדרת ומועילה — אם זו מסקנה ואם זה סיכום.

שימו לב: חשוב לדבר על שלושת התהליכים כעל שלושה שלבים של הליך המרץ, ולא כשלושה שלבים סתמיים. המילה "שלב" תשמש בשיעורים הבאים בתהליך שונה לחלוטין.

בדומה לשיעורים הקודמים, קיימות שלוש דרכים שונות שבהן נבטא את הליך המרץ.

דוגמה

מוצגת רק דוגמה אחת. המורה מדגיש שבאמירה הנתונה טמונות מספר מטרות אפשריות: "צודק", "יעניקו", "עזרה רבה ככל האפשר", "ארצות עניות", וכו'. אפשר לעודד את התלמידים להציע מטרות חלופיות — כל עוד הן מופיעות בתוך האמירה הנתונה. יש להקפיד שההרחבה תדבוק במטרה ולא תתפשט או תסטה ותעסוק בחלקים אחרים של הנושא הכללי "עזרה לארצות עניות". שלב ההרחבה כולל אמנם את החופש להרחיב, אבל רק סביב המטרה הספציפית.

בשלב הצמצום ניתן להציע מסקנה חלופית או סיכומים. אין כאן עניין של מסקנה נכונה או שגויה, אלא כזו המתמצתת את החשיבה למשהו ברור ומוגדר.

שימוש בתהליך המרץ

חלק זה הוא בעל חשיבות מרכזית, והוא כולל:

1. להתייחס אל התהליך כאל שלמות.
2. בהירות לגבי השלב שאותו מבצעים בכל רגע ורגע.
3. כל שלב שונה מהאחרים ויש לשמור על כך.
4. לדבוק במטרה.
5. להשתמש בתהליך ככלי חשיבה.

קשיים

בסעיף זה ניגע בקשיים, אך לא ננתח אותם לפרטיהם.

יש להדגיש את החשיבות של מטרה ספציפית "הניתנת לעיכול". אם המטרה כללית מדי או מקיפה מדי היא כבר אינה מטרה אלא תחום.

בשלב ההרחבה קיימת נטייה טבעית לחתור לקראת מסקנה ולא להרחיב כשלב בפני עצמו. שלב ההרחבה חייב בעצם להיות מכוון לאחור: כפירוט של המטרה, ולא כחתימה לקראת מסקנה.

שלב הצמצום לוקח את המחשבות שבאו לידי ביטוי בשלב ההרחבה ומצמצם אותן לכלל מסקנה או סיכום.

3. הגישות וההליכים בכל אחד משלושת השלבים שונים זה מזה.
4. על המסקנה להתייחס למטרה המקורית שבחרתם. עליכם להקפיד לא לסטות מכך בשלב ההרחבה.
5. עליכם להיות מסוגלים ליישם בחשיבתכם באופן מכוון את תהליך המרץ, מבלי לחכות שמישהו יאמר לכם לעשות זאת.

קשיים

אם המטרה אינה ספציפית דיה, יש כל-כך הרבה מה לומר עד שבסופו של דבר אומרים מעט מאוד. עדיף שתהיה מטרה ספציפית, או אפילו תת-מטרות. בשלב ההרחבה קשה לעתים לשמור על גישה של "הרחבה ופירוט" ולא לנסות להגיע כבר למסקנה או להוכיח טענה. בשלב ההרחבה יש לכלול גם "חלופות" ולא רק "הרחבה לעומק ולרוחב". לעתים קשה להחליט האם בשלב הצמצום יש ליצור סיכום או מסקנה. זה תלוי בתכלית החשיבה ובאופיה של המטרה המקורית.

תרגול

1. "בזמנים של אבטלה רבה, על התלמידים להמשיך בלימודיהם, כך שלא יתפסו משרות שיכולים לתפוס אלה שזקוקים להן יותר".
התמקדו במטרה: "אלה שזקוקים להן יותר", הרחיבו על כך, ואז הגיעו למסקנה ברורה.
2. "אנשים זקוקים לחלבונים. הם אוהבים לאכול בשר וביצים. על-מנת לשמור על מחיר נמוך, על החקלאות להיות יעילה ככל האפשר. פירוש הדבר עשוי להיות — להתזיק את התרנגולות כל חייהן בכלובים קטנים ובתאורה מלאכותית. אנשים רבים סבורים שחקלאות 'מתועשת' זו היא אכזרית".
התמקדו במטרת חשיבה ספציפית אחת, הרחיבו עליה, ואז סכמו את חשיבתכם.
3. באזור מסוים דרוש בית-חרושת חדש, אולם יש אנשים החוששים שהזיהום שייגרם על-ידי בית-החרושת יהרוג את הדגים בנהר, ולכן הם מתנגדים להקמת בית-החרושת.
רישמו ארבע מטרות ספציפיות אפשריות. התמקדו באחת מהן ואז הרחיבו עליה. לבסוף בחרו בנקודות העיקריות של חשיבתכם.
4. האם עדיפים מבחנים תחרותיים שבהם יש ציון ראשון, שני וכו', או מבחנים שבהם מצוין רק אם מישהו עבר או נכשל? התמקדו במטרה "מבחנים". הרחיבו לרוחב, לעומק וליצירת חלופות, ואז הגיעו למסקנה.
5. חישוב על תחום המטרה הכללי "פחד", ובחרו ממנו ארבע מטרות ספציפיות. הרחיבו על אחת מהן. סכמו את חשיבתכם במשפט אחד.

פרויקטים

1. יש אנשים שאוהבים לעסוק בספורט ולשחק גם אם הם אינם מיטיבים לעשות כן; אחרים מעדיפים לצפות במומחים שעה שהם מבצעים פעולות אלה. בחרו שלוש מטרות אפשריות, הרחיבו על אחת מהן, ולבסוף הגיעו למסקנה.
2. מאחר שאנשים רוכשים הכשרה טובה יותר ומומחיות רבה יותר, ייתכן שיבוא יום שבו איש לא ירצה עוד לבצע עבודה פיסית בלתי מיומנת. התמקדו במטרה: "איש לא ירצה", הרחיבו על כך, מצאו חלופות כחלק מתהליך ההרחבה, ואז סכמו את חשיבתכם.

תרגול

(קראו את הסעיף תרגול המופיע בדפי המדריך לתלמיד).

תרגיל 1.

את התרגיל הראשון ניתן לבצע כדיון בקבוצות (4 דקות) או על בסיס עבודת יחידים. המורה קובע את המטרה הספציפית, והקבוצה מתבקשת להרחיב בנושא של מטרה זו ואז להגיע למסקנה ברורה. המורה מבקש את המסקנה, אך יכול גם לבקש לתאר את החשיבה שהתרחשה במהלך שלב ההרחבה.

הצעות:

- הרחבה:** — בעלי משפחות נזקקים יותר לעבודה;
 — בעלי התחייבויות כספיות או כאלה שאינם יכולים לחיות עם הוריהם זקוקים יותר לעבודה;
 — משפחות עשירות להזדקק לתמיכה כספית של ילדיהם המועסקים;
 — המשרה הראשונה שאדם מקבל עשויה להיות הצעד החשוב ביותר לקראת הקריירה שלו בעתיד;
 — מצב הרוח והגישות לעבודה עשויים להיפגע לתמיד.
- צמצום:** — יש לעודד תלמידים להמשיך בלימודיהם זמן רב יותר, אבל רק אם הדבר יביא להם תועלת — ולא על-מנת לחסוך במשורות.

תרגיל 2.

בפיסקה המופיעה במדריך לתלמיד קיימות מספר מטרות חלופיות לחשיבה. המורה יכול לקרוא את הפיסקה יחד עם הכיתה, או לאפשר לתלמידים לקרוא אותה בעצמם. התרגיל יכול להיעשות על בסיס קבוצתי (4 דקות) או של עבודת יחידים. תרגיל זה דומה לתרגיל הראשון, אולם כאן התלמידים מתבקשים לבחור בעצמם את המטרה ולסיים בסיכום, לא במסקנה.

הצעות למטרות:

- אנשים אוהבים לאכול בשר וביצים;
- אנשים זקוקים לחלבונים;
- לשמור על מחיר נמוך;
- יעיל ככל האפשר;
- חקלאות מתועשת;
- אנשים רבים סבורים.

תרגיל 3.

ניתן לבקש למצוא מטרות שונות על בסיס של עבודה יחידנית, או במליאת הכיתה, או שקבוצות תלמידים יכינו רשימות של ארבע מטרות אפשריות. הזמן המוקצב לכך הוא 4 דקות. בסוף הדיון על הקבוצות להציג רשימת מטרות ולהרחיב עליהן. הפעם מבקשים לבחור את הנקודות העיקריות שעלו במהלך החשיבה.

הצעות למטרות:

- בית-החרושת דרוש באזור;
- יש אנשים;
- החוששים;
- זיהום שייגרם על-ידי בית-החרושת;
- מתנגדים לבניית בית-החרושת.

תרגיל 4.

בתרגיל זה המטרה כבר נבחרה: "מבטנים". הקבוצות מתבקשות להרחיב על מטרה זו בדיוניהם. המורה מעודד אותם להרחיב בכל שלוש הדרכים האפשריות: עומק, רוחב, חלופות. המסקנה יכולה להיות בצורת בחירה או אפילו הצעת מבחן מסוג חדש המאחד בתוכו את התכונות הטובות של הסוגים האחרים.

3. לעתים אנשים מדוכאים ולא-מאושרים. האם יהיה זה רעיון טוב להמציא גלולה או תרופה שתוכל להפוך אדם מדוכא למאושר? בחרו במספר מטרות ספציפיות מתוך תחום המטרה הכללי הזה, ופרטו אותן לתת-מטרות. הרחיבו בנושאי תת-המטרות שקבעתם והגיעו למסקנה ברורה.

סיכום

שימוש בתהליך מרץ פירושו להגדיר מטרה, להרחיב את הדיבור עליה ולהגיע לידי מסקנה.

תרגיל 5.

תחום המטרה הכללי הוא רתב: "פתד". התלמידים מתבקשים למצוא ארבע מטרות אפשריות. על מטרות אלה להיות ספציפיות. המטרות אינן צריכות להיות ניתוח של תחום המטרה כולו, אלא הן יכולות להיות ארבע מתוך מטרות רבות אפשריות. בסוף הדיון העוסק בהרחבה נדרש משפט סיכום אחד. הזמן המוקצב לכך הוא 4 דקות.

הצעות למטרות:

- שימוש החברה בפתד, לענישה ולהרתעה;
- פחד ואומץ-לב;
- השפעות בלתי-מזיקות של פחד;
- פחד מדברים ידועים;
- בעלי-חיים ופחד;
- פחד מהבלתי נודע;
- פחד מופרז מגבהים, ממקומות סגורים וכו'.

פרויקטים

(קיראו את הסעיף פרויקטים המופיע בדפי המדריך לתלמיד).

כמו קודם, את הפרויקטים ניתן לבצע כשיעורי בית או בכיתה, במהלך הזמן המוקדש לפרויקטים. ניתן גם לבצעם כעבודה בכתב, על-ידי יחידים, בחלקו האחרון של שיעור כפול. ניתן לבצע פריט פרויקט אחד או יותר, בהתאם לזמן העומד לרשותכם. את הפרויקטים בוחרים המורה או הכיתה, אבל על כל התלמידים לעבוד על אותם הפרויקטים.

פרויקט 1.

תרגיל זה דומה לתרגילים שבוצעו בשיעור עצמו. המטלה היא לבחור שלוש מטרות אפשריות ואז להרחיב בהן ולהגיע לידי מסקנה. כמו קודם, המורה יכול לשוב ולהדגיש עד כמה חשוב לקבוע מטרה ספציפית. שלב ההרחבה יכול להיעשות תוך שימוש בשלושת סוגי ההרחבה: עומק, רוחב וחלופות.

פרויקט 2.

בתרגיל זה המטרה נבחרה מראש. התלמידים מתבקשים להרחיב עליה ואז לסכם את החשיבה שלהם. הן הדיווח על החשיבה המורחבת והן הסיכומים ייעשו בכתב.

פרויקט 3.

יש לבחור במטרות ספציפיות ובתת-מטרות מתוך תחום המטרה הכללי. הפעם דרוש ניתוח המטרות ופירוקן לתת-מטרות. יש להרחיב על כל תת-מטרה. יש להסיק מסקנה ברורה ומדויקת על כל תחום המטרה שהוא: "האם הרעיון להשתמש בתרופה הוא רעיון טוב?"

סיכום

ניתן לסכם את הנקודה המרכזית של השיעור כך:

צירוף שלבי המטרה, ההרחבה והצמצום לבניית כלי חשיבה מכוון הקרוי מרץ.